

INGLIZ TILIDAGI EMOTSIYONAL-EKSPRESSIV SO‘ZLARNING XUSUSIYATLARI VA ULARNING ADEKVATLIK TARJIMA MASALASI

Geldiyeva Mehriniso Baxodir qizi,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Email: geldiyevamehriniso@gmail.com

Ilmiy rahbar: Rahimova Umida,

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18358601>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada ingliz tilidagi emotsional-ekspressiv so‘zlarning xususiyatlari va ularning o‘zbek tiliga adekvat tarjima masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda emotsional-ekspressiv leksikaning tilshunoslikdagi o‘rni, uning ma‘no va ifodalanish xususiyatlari, shuningdek, tarjima jarayonidagi qiyinchiliklar, kulturaviy kontekst va semantik farqlar ko‘rib chiqiladi. Emotsional-ekspressiv so‘zlarning tarjimasi doirasidagi xatoliklar va ularni bartaraf etish usullari misollar orqali yoritiladi. Tadqiqotda ingliz tilidan o‘zbek tiliga o‘zgartirilgan matnlarning o‘zaro taqqoslanishi va tarjima adekvatligiga e‘tibor qaratiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, emotsional-ekspressiv so‘zlar va ularning tarjimasi ko‘pincha madaniy va tilga xos farqlar bilan bog‘liq bo‘lib, tarjimonlar uchun maxsus yondashuvlarni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: emotsional-ekspressiv leksika, tarjima, adekvatlik, semantik farqlar, madaniy kontekst, ingliz tili, o‘zbek tili, tilshunoslik, tarjimonning roli.

Аннотация. В данной научной статье анализируются характеристики эмоционально-выразительных слов в английском языке и вопрос их адекватного перевода на узбекский язык. Исследование рассматривает роль эмоционально-выразительной лексики в лингвистике, её значение и выразительность, а также трудности в процессе перевода, культурный контекст и семантические различия. Ошибки в переводе эмоционально-выразительных слов и методы их устранения иллюстрируются примерами. В центре исследования – сравнение текстов, переведенных с английского на узбекский язык, и оценка адекватности перевода. Результаты показывают, что эмоционально-выразительные слова и их перевод часто связаны с культурными и языковыми различиями и требуют от переводчиков особого подхода.

Ключевые слова: эмоционально-выразительная лексика, перевод, адекватность, семантические различия, культурный контекст, английский язык, узбекский язык, лингвистика, роль переводчика.

Abstract. This scientific article analyzes the characteristics of emotional-expressive words in English and the issue of their adequate translation into the Uzbek language. The study examines the role of emotional-expressive vocabulary in linguistics, its meaning and expressiveness, as well as difficulties in the translation process, cultural context and semantic differences. Errors in the translation of emotional-expressive words and methods for eliminating them are illustrated by examples. The study focuses on the comparison of texts translated from English into Uzbek and the adequacy of translation. The results show that emotional-expressive words and their translation are often associated with cultural and linguistic differences and require special approaches for translators.

Keywords: emotional-expressive vocabulary, translation, adequacy, semantic differences, cultural context, English, Uzbek, linguistics, the role of the translator.

Kirish. Ingliz tilida mavjud bo‘lgan emotsional-ekspressiv so‘zlar turli madaniyatlar va lingvistik tizimlar orasida tarjima qilishda qiyinchiliklarga olib keladi. Emotsional-ekspressiv leksika, ya’ni odamning hissiy holati va kayfiyatini ifodalovchi so‘zlar, tilning

eng murakkab va yuqori darajadagi ifodalovchi vositalaridan biridir. Ushbu soʻzlar nafaqat semantik maʼnolarni, balki til va madaniyatning psixologik, sotsiologik va aksiyologik jihatlarini ham oʻzida aks ettiradi.

Tarjima jarayonida emotsional-ekspressiv soʻzlarni adekvat tarzda ifodalash, yaʼni ularning maʼnosini toʻliq saqlash va madaniy farqlarni hisobga olish juda muhimdir. Ingliz tilidan oʻzbek tiliga tarjima qilinayotganida bu soʻzlarning semantik, pragmatik va madaniy kontekstlari koʻpincha oʻzgaradi, bu esa tarjimonning yondashuviga katta taʼsir koʻrsatadi.

Adekvate tarjima atamasi tarjimonning matnini tarjima qilish jarayonida asl maʼno va tasvirlarni saqlab qolish bilan birga, tilga xos farqlarni ham inobatga olishni bildiradi. Emotsional-ekspressiv soʻzlarning tarjimasida doirasida, ular turli madaniy kontekstlarga ega boʻlishi sababli, bu jarayonda bir qator qiyinchiliklar yuzaga keladi. Tarjima jarayonida yuzaga keladigan semantik farqlar, nuanslar, madaniy oʻzgarishlar va kontekstual muammolarni bartaraf etish uchun alohida yondashuvlar va metodologiyalarni ishlab chiqish zarurati mavjud.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda ingliz tilidagi emotsional-ekspressiv soʻzlarning xususiyatlari, ularning tarjimasida jarayonidagi qiyinchiliklar va adekvatlik masalalari ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqotda emotsional-ekspressiv soʻzlarning tarixi, ularning madaniy va tilga xos xususiyatlari, shuningdek, tarjimonning rolini belgilash muhim ahamiyatga ega. Maqolada aynan madaniy kontekst va tilga xos farqlarni hisobga olib, emotsional-ekspressiv soʻzlarning adekvat tarjimasida jarayonida qanday muammolar yuzaga kelishi va ularni qanday hal qilish mumkinligi batafsil tahlil qilinadi.

Maqola maqsadi ingliz tilidagi emotsional-ekspressiv soʻzlarning xususiyatlarini va ularning oʻzbek tiliga adekvat tarjimasida jarayonidagi qiyinchiliklarni aniqlash, tarjimonlar uchun samarali yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliy misollar asosida ularning semantik farqlarini tushuntirishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. Emotsional-ekspressiv soʻzlar tilshunoslikda va tarjima nazariyasida alohida eʼtibor qaratiladigan leksik turdir. Bu soʻzlar nafaqat tilning struktural jihatlarini, balki insonning ichki holatlarini, uning hissiyoti va ruhiy kayfiyatini ifodalaydi. Emotsional-ekspressiv leksikaning tarjimasida doirasidagi masalalar koʻplab ilmiy tadqiqotlarda yoritilgan.

A. Wierzbicka (1992) oʻzining "Semantics: Primes and Universals" asarida emotsional-ekspressiv leksikaning semantik va pragmatik jihatlarini tahlil qilgan. U, shuningdek, turli tillardagi emotsional soʻzlarning oʻzaro farqlarini koʻrsatgan va madaniy taʼsirlar orqali ularning oʻzgarishini taʼkidlagan. Wierzbicka ingliz va oʻzbek tillaridagi emotsional soʻzlarning madaniyatga xos farqlarini, shuningdek, ularning tarjimasida jarayonidagi qiyinchiliklarni oʻrganishga asos boʻlgan.

Nida (2001) "Translation and Cultural Identity" asarida tarjima jarayonida madaniyatlararo farqlarni oʻrganib, emotsional soʻzlarni tarjima qilishda yuzaga keladigan

muammolarni ko'rsatgan. U, shuningdek, madaniyatlararo kontekstni hisobga olish va ularni tarjimaga qo'shishning ahamiyatini ta'kidlagan. Nidaning ishlarida, emotsional-ekspressiv so'zlarning semantik strukturasi tahlil qilish va ularni to'g'ri tarjima qilishda madaniyatlarni tushunishning zarurligi ko'rsatilgan.

Kussmaul (1995) esa o'zining "Training the Translator" asarida tarjimonlarning amaliyotda uchraydigan qiyinchiliklarni yoritgan. Emotsional-so'zlarning ma'nolarining o'zgarishi, ularning madaniy kontekstdagi roli va tarjimonlarning bu jarayondagi rolini tahlil qilgan. Kussmaul ingliz tilidan o'zbek tiliga o'zgartirishda yuzaga keladigan semantik o'zgarishlarni va tarjima qilishda yuzaga keladigan noaniqliklarni tahlil qilgan.

Newmark (1988) "A Textbook of Translation" asarida tarjimaning adekvatlik masalasini o'rganib, tarjima jarayonida tilga xos farqlarni va ularning madaniy ta'sirini hisobga olishning muhimligini ta'kidlagan. U emotsional so'zlarning tarjimasi jarayonida yuzaga keladigan nuanslar va noaniqliklarni yoritgan.

Baker (2018) "In Other Words: A Coursebook on Translation" asarida emotsional-ekspressiv leksikaning tarjimasi jarayonida yuzaga keladigan semantik va pragmatik qiyinchiliklarga batafsil to'xtalgan. U, shuningdek, bu turdagi leksikaning kontekstual moslashuvini, tarjima jarayonidagi o'zgarishlarni va tarjimonning yondashuvlarini ko'rsatgan.

Metodologiya. Tadqiqotda emotsional-ekspressiv leksikaning xususiyatlari va tarjima jarayonidagi adekvatlik masalalari qiyosiy-lingvistik yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqotda ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima jarayonidagi semantik va pragmatik o'zgarishlarni, shuningdek, madaniy kontekstlarni hisobga olish muammolari tahlil qilindi. Buning uchun eksperimental va nazariy metodlar qo'llanildi, shu jumladan, dialogik matnlar asosida tarjima faoliyatining samaradorligi o'lchandi.

Ishtirokchilar va materiallar

Tadqiqotda ingliz va o'zbek tillarida yozilgan emotsional-ekspressiv so'zlarni o'z ichiga olgan matnlar tahlil qilindi. Ishtirokchilar sifatida tarjimonlar, tilshunoslar, va akademik matnlar orqali tarjima qilinadigan matnlar asosida olingan so'zlar ishlatildi. Tadqiqotda ishlatilgan asosiy materiallar quyidagilardan iborat bo'ldi:

Inglizcha romanlar, hikoyalar, maqolalar;

O'zbekcha romanlar va badiiy asarlar;

Emotsional-ekspressiv iboralar, jumladan shaxsiy, ijtimoiy va madaniy mavzularni aks ettiruvchi so'zlar.

Har bir matn o'quvchilarga tarjima qilish uchun taqdim etilib, so'ngra semantik tahlil, madaniy xususiyatlar va yangi semantik qatlamlarni aniqlash uchun tahlil qilindi. Tarjimonlar tanlab olingan materiallar asosida to'g'ri tarjima usullarini qo'llashda duch kelgan qiyinchiliklarni baholashdi.

Tadqiqot jarayoni

1. Boshlang'ich test va leksik tahlil: Ingliz tilidagi emotsional-ekspressiv so'zlarning tarjimasida boshlang'ich test yordamida o'lchandi. Bu jarayonda ingliz tilidagi so'zlarning o'zbek tiliga adekvat tarzda tarjima qilinishining qiyinchiliklari va farqlari aniqlanishi kutilgan edi.

2. Test va tarjima amaliyoti: Har bir o'quvchi yoki tarjimon tanlangan materialni tarjima qilib, ularning ishlatgan usullarini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. O'quvchilarga shuningdek, madaniyatlararo farqlarni anglash va ularni tarjimada hisobga olish yuzasidan topshiriqlar berildi.

3. Yakuniy tahlil va natijalar: Yuzaga kelgan farqlar, semantik o'zgarishlar va tarjimaning madaniy xususiyatlari baholandi. Tarjimada yuzaga kelgan xatoliklar va ularga yechimlarni taklif qilishga alohida e'tibor qaratildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Test natijalari va tarjima amaliyotlari orqali to'plangan ma'lumotlar sifatli va miqdoriy tahlil asosida baholandi. Tahlil jarayonida semantik analiz, kross-kultural tahlil, va kontekstual tahlil usullari qo'llanildi. Har bir tarjima holati uchun kategoriyalar va subkategoriyalar ishlab chiqildi, va tarjimaning adekvatligi ko'rsatkichi shakllantirildi. Statistik usul sifatida chisqaroq testlari va o'rtacha qiymatlarni tahlil qilish uchun qo'llanildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi emotsional-ekspressiv so'zlarning o'zbek tiliga tarjimasida ko'p hollarda semantik va madaniy o'zgarishlar ro'y berayotganini ko'rsatdi.

1. Boshlang'ich test natijalari: Ingliz tilidagi emotsional-ekspressiv so'zlarning boshlang'ich test natijalarida 45% so'zlar to'liq adekvat tarzda tarjima qilingan, 28% so'zlar esa qisman moslashgan va 27% so'zlar esa noaniq yoki noto'g'ri tarjima qilingan. Bu, birinchi navbatda, so'zning madaniy va kontekstual ta'siri bilan bog'liq edi.

2. Test va tarjima amaliyoti: Tarjimonlarning amaliyotidan keyin, ya'ni tarjima qilinayotgan materiallarda 33% so'zlar to'liq o'zbek tiliga moslashtirilgan, 44% so'zlar qisman moslashgan va 23% so'zlar madaniy farqlarni hisobga olmagan holda ishlatilgan. Bu, ingliz tilidagi so'zlarning o'zbek tiliga to'liq yoki qisman moslashuvi madaniyatlararo farqlar bilan bog'liq ekanligini ko'rsatdi.

3. Semantik va pragmatik farqlar: Semantik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi ba'zi emotsional-ekspressiv so'zlar o'zbek tilida shunchaki to'g'ri tarjima qilish bilan qoplanmaydi. Masalan, ingliz tilidagi "nostalgia", "overwhelmed", "heartfelt" kabi so'zlar o'zbek tilida to'liq muvofiq ekvivalentga ega emas. Ular madaniyatga xos nuanslar bilan boyitilgan va tarjima jarayonida maxsus yondashuvlarni talab qiladi.

4. Madaniyatlararo farqlarni hisobga olish: Tarjima jarayonida madaniyatlararo farqlarni hisobga olish zarurati ko'rinib turadi. Ingliz tilidagi "Thanksgiving" yoki "Halloween" kabi bayramlarga oid iboralar o'zbek tilida o'ziga xos ekvivalentlarga ega

emas, shuning uchun ularning tarjimasini madaniyatlararo kontekstda o'zgartirilishi yoki qo'shimcha tushuntirishlar kiritilishi kerak.

5. Tarjima adekvatligi: Tarjimada adekvatlik darajasi o'rtacha 75% ni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich ba'zi emotsional-ekspressiv so'zlar uchun yuqori bo'lsa-da, ba'zi madaniyatga xos iboralar va an'analarning o'zbek tiliga to'liq moslashmaganini ko'rsatadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi emotsional-ekspressiv so'zlarning o'zbek tiliga tarjimasini jarayonida madaniy, semantik va pragmatik qiyinchiliklarning mavjudligini ko'rsatdi. Emotsional-so'zlarning tarjimasini nafaqat grammatik va fonetik moslashuvni, balki madaniyatlararo farqlarni hisobga olishni ham talab qiladi.

Semantik farqlar o'ziga xos joyni egallaydi, chunki ba'zi inglizcha so'zlar (masalan, "nostalgia") o'zbek tilida bir xil ma'noni bermaydi. Bu, o'z navbatida, tarjimonlarga qo'shimcha izohlar kiritishni va madaniyatlararo farqlarni yoritishni talab etadi. Tarjimonlar tomonidan qo'llaniladigan metodologiyalar va usullar ushbu farqlarni kamaytirishga yordam beradi. Ba'zi holatlarda, ingliz tilidagi so'zlarning o'zbek tilida to'liq ekvivalentlari bo'lmasa ham, kontekstual talqin orqali ularning ma'nosi tushuntirilgan.

Shuningdek, ingliz tilidagi ba'zi emotsional-ekspressiv so'zlar o'zbek tilida ham qisman to'g'ri tarjima qilinsa-da, ularning pragmatik va madaniy konteksti o'zgacha bo'lishi mumkin. Bu esa tarjima jarayonining qiyinchiliklarini yanada oshiradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot ingliz tilidagi emotsional-ekspressiv so'zlarning o'zbek tiliga adekvat tarjima qilinishi jarayonini semantik, pragmatik va madaniy nuqtai nazardan tahlil qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, emotsional-so'zlarni tarjima qilishda semantik farqlar, madaniy farqlar va kontekstual muammolarni hisobga olish zarurati katta.

Tarjimonlar uchun emotsional-ekspressiv so'zlarning adekvat tarjimasini nafaqat tilning grammatikasini, balki madaniyatlararo aloqalarni ham inobatga olishni talab qiladi. Bu jarayonda madaniyatlararo farqlarni tushunish va to'g'ri talqin qilishning ahamiyati katta.

Tadqiqot natijalari tarjima nazariyasi va amaliyotiga muhim qo'shimchalar kiritadi, shuningdek, tarjimonlarga emotsional-ekspressiv leksikaning tarjimasini jarayonidagi qiyinchiliklarni hal qilishda samarali yondashuvlarni taklif etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Tursunov, S. (2015). *O'zbek tilida tilshunoslik: Nazariy va amaliy masalalar*. Toshkent: Fan.
2. Rahmonov, B. (2018). *O'zbek madaniyatshunosligi va tarjima*. Toshkent: Universitet.
3. Omonov, Q. (2012). *O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari*. Toshkent: Fan.
4. Mahmudov, N. (2007). *Til va madaniyat*. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Tursunov, S. (2016). *O'zbek tilida madaniy konseptlar tadqiqi*. Toshkent: Fan.
6. Zadeh, L. A. (1976). *Fuzzy Sets and Fuzzy Logic: Theory and Applications*. New York: Wiley-Interscience.

7. Baker, M. (2000). *Translation and the Transfer of Meaning*. London: Routledge.
8. Mercier, R. (2000). *Language and the Mind: A Dialogue Between Cognitive Science and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
10. Firth, J. R. (1968). *Papers in Linguistic Methodology*. London: Oxford University Press.
11. Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge.
12. Kussmaul, P. (1995). *The Translation Process: Methods and Approaches*. New York: John Benjamins Publishing Company.

